

МІСЬКИЙ ТЕКСТ У ВИМІРАХ ІСТОРІЇ

УДК 94(420)“1154/1485”:821.111Чосер

Охріменко О.С.,
студент,
Київський національний
університет імені Тараса Шевченка

РЕКОНСТРУКЦІЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ АНГЛІЙСЬКОГО МІСТА XIV–XV СТ. ЗА “КЕНТЕРБЕРІЙСЬКИМИ РОЗПОВІДЯМИ” ДЖ. ЧОСЕРА

Розвиток суспільства вимагає раз по раз звертати свій погляд у минуле. Сучасні урбанізаційні процеси спонукають дослідників шукати корені та причину цих явищ, прогнозувати можливі проблеми, загрози у суспільному розвитку, їх можливе вирішення. З цієї точки зору як завжди актуальними є дослідження істориків. Місто як особлива форма існування суспільства бере свій початок із середньовіччя, сучасний міський спосіб життя увібрав весь досвід більше восьми століть. “Ще кілька десятиліть тому, – зазначає Р. Осборн, – середньовічне місто, з його вузькими петляючими вуличками, тісною лавок, будинків, церков і майстерень, з ринковими площами, стінами, воротами, тупиками, проходами, і на перший погляд повністю хаотичним і випадковим плануванням мало репутацію чогось нездорового, неефективного, нелогічного і абсолютно відсталого. Сьогодні ми бачимо в середньовічному місті не тільки історичний скарб, але і приклад бажаної організації життя, за якої особисті намагання складають єдине ціле із суспільним буттям. Ми не відразу усвідомили, що взаємодія між людьми і випадкові зустрічі, які відбувалися і так само відбуваються на цих вулицях і переулках, в цих трактирах і лавках, являють собою надзвичайно важливий елемент людського існування” [17, 247].

Те, що між нами і середньовіччям щонайменше п'ять століть не применшує значення такого дослідження. Період середніх віків був таким же важливим, а досвід тих людей таким же цінним, як і їх сучасних нащадків. Минулі суспільства доречні для нас, тому що наша сучасність побудована на їх підмурівках. Знати їх – розуміти самих себе.

Дослідження життєвого шляху та творчості Джеффри Чосера почався вже через століття по його смерті. Публікації живою англійською мовою його творів В. Кекстоном та в подальшому багатьма іншими завжди підтримував жвавий інтерес дослідників. Усіх цікавив, хто такий Чосер. Утвердився стереотип письменника як “батька англійської літератури”.

Сучасний етап досліджень започаткував в англійській історіографії Дж. Тревельян, почавши дослідження т.зв. “соціальної історії” в 40-х роках ХХ ст. [19]. Дослідження Д. Гарднера лягли в основу його праці, присвяченої біографії Чосера, який він змалював на широкому історичному тлі. Власне ці дослідження були “ключовими”: вони визначали два напрями дослідження відомого англійського

письменника – в літературному та історичному контекстах. Історики розглядають “епоху Чосера” в Англії, змальовуючи широку картину життя англійців в період пізнього середньовіччя [4, 7, 9, 12, 19]. Літератори зупиняються на особливостях його творчого доробку – мови, віршування, викладення сюжетів, використання літературних прийомів, тощо [5, 9, 10, 16]. Слід зазначити, що у дослідженнях не вистачає комплексності та повноти: історики використовують особистість Чосера для створення панорами епохи, літератори здебільшого переймаються мовними особливостями.

Визначення особливостей використання творів Чосера як історичного джерела залишається не до кінця вирішеною проблемою. Є необхідним комплексне дослідження, з врахуванням розвитку нової історичної науки та нових методологічних підходів.

Сучасна історична наука у своєму розвитку переживає новий етап. Сучасні історики почали становити нові питання, по-іншому дивитися на давно відомі факти. Назріла необхідність пошуку нових методологічних засад історичної науки. Теоретичні дискусії, що розгорнулися в академічному середовищі, посприяли переходу від моністичної до плюралістичної інтерпретації минулого, що супроводжувалось актуалізацією неklasичної й постнеklasичної моделей історичної практики [21, 28].

Одним із таких підходів до вивчення минулого – є історія повсякдення. Цей новий напрямок звертає увагу не на розвиток політичних подій, життя видатних особистостей, а на щоденну сферу життя простих людей. Якщо проаналізувати, в чому полягає суть історії повсякдення, то насамперед варто зауважити, що однією з її особливостей є зміщення акцентів саме у бік конкретних деталей, наповнення сюжету живими подробицями. У центрі інтересів дослідника має перебувати конкретна людина, поведінка, звички, манери, світогляд якої можуть бути типовими для цілої соціальної групи або певного стану (парафія, село, міський будинок, родин, дворянський салон) [21, 33].

Найбільшими проблемами для нових істориків зазвичай є проблеми джерел і методів. Коли історики починають ставити нові питання про минуле, обираючи нові “об’єкти” дослідження, вони мусять шукати нові джерела на доповнення офіційних документів [16, 20]. Фахівець із історії повсякдення нового та новітнього періодів історії має можливість розширити свою джерельну базу за рахунок свідчень ще живих сучасників. Письмовим виявом цього стали “егодокументи” – біографії, мемуари, щоденники, листи, тощо. Але у медієвістів, які вивчають людину в “сірій повсякденності”, дуже часто бракує документів чи свідчень такого характеру.

Важливою групою джерел із історії повсякдення англійського середньовічного міста є нарративні джерела. До них належать хроніки, історії різних авторів, літературні пам’ятки, зразки міського фольклору та міської драми. Про спеціальну міську літературу ми не знаємо нічого до середини XIII ст. Однак по мірі того, як збільшується господарське і політичне значення англійських міст, в них з’являються також початки власної літературної діяльності, починається розвиток драматичної

літератури [14]. При вивченні джерел такого характеру, слід враховувати коли і за яких умов та з якою метою вони були створені, авторство, мову, особливості оригінального тексту та пізніших перевидань, тощо.

Середньовічна англійська література має цілу низку письменників, творчість яких припадає на пізнє середньовіччя. У межах міста створюються шедеври світової літературної класики. Такими є поема “Видіння про Петра-орача” Вільяма Ленгленда (Langland, 1332–1400), твори поета Джона Гауера (Gower, 1325–1408), твір Томаса Мелорі (Malory, 1395–1471) “Смерть Артура” та інші.

Найвизначнішою ж постаттю середньовічної англійської літератури є Джеффри Чосер (Geoffrey Chaucer, 1342/43–1400⁴⁶) – придворний, дипломат, державний службовець та, перш за все, автор “Кентерберійських оповідань” (“The Canterbury Tales”). Період його творчості наскільки є важливим для англійців, що подекуди його називають “чосерівська Англія” [4; 7; 19], де ми вперше бачимо поєднання сучасності із середньовіччям. Сама Англія починає формуватися як самостійна нація, а не як просте продовження франко-латинської Європи. Твори самого поета відмічають найбільшу із всіх сучасних подій – народження і загальне визнання англійської мови: саксонські і французькі слова вдало поєдналися нарешті в “англійську мову” [19, 7].

Друга половина чотирнадцятого століття також є досить вигідною точкою для спостереження середньовічного життя. Багато важливих подій англійського середньовіччя сталося ще за життя Чосера. Англійські лучники Столітньої війни здобули свої великі перемоги під Кресі та Пуатьє, “Чорна смерть” прокотилася по всій Європі, селянство Англії підняло повстання проти феодалних володарів, папство було розділена на дві частини, і Генрі Болінброк усунув Річарда II як короля, діяння, яке в кінцевому рахунку призведе до війни Червоної та Білої троянд у XVI столітті. У соціальному і культурному плані чотирнадцяте століття дає можливість побачити середньовічний світ у всій її повноті. З одного боку, традиційні феодалні структури все ще працюють, католицька церква панувала у релігійному житті нації, французька мова користується престижем, якого набула після завоювання франкомовними норманами англо-саксів у 1066 році, і латинська мова була міжнародною мовою навчання. У той же час, нові, ринкові механізми були перебудовою старої феодалної системи, Лондон і його купецтво стає значною політичною силою, Джон Вікліфф і його лолларди кидали виклик вченню католицької церкви, і англійська мова знову заявляла про себе як мова закону, культури та освіти [7, XII].

Дж. Чосер був високоосвіченою людиною своєї епохи. Його твори свідчать про знання античної та середньовічної літератури, зацікавленість філософією, музикою, астрономією, алхімією тощо. Те де і він здобув ці знання – достеменно невідомо: джерела цього не фіксують. Широта кола прочитаного, знання мов, давніх авторів, Св. Писання, наявність свідчень з філософії, астрономії,

⁴⁶ Про дискусії щодо дати народження та молодих років життя Дж. Чосера див: Гарднер Д. Жизнь и время Чосера ; пер. с англ. В. Воронина. – М. : Радуга, 1986. – С. 425–426.

математики, медицини явно свідчать про системне навчання, яке в тих умовах найпростіше всього пов'язати із школою і університетом. Однак не можна виключати і можливості домашнього навчання і самоосвіти [11, 219]. У будь-якому разі слід констатувати, що місто та міське життя було тим середовищем, яке виховало майбутнього письменника⁴⁷. Та й саме життя Джеффри було нерозривно пов'язано з містом: його родина (принаймні чотири покоління) належала до середнього лондонського класу [8]. Батькові зв'язки при дворі дозволили сину бути спочатку пажем графині Ольстерської – Елізабет, дружини принца Лайонела (одного із синів Едуарда III) [12, 129], а потім отримати можливість неодноразово в складі посольств побувати у Франції, Італії. Як зазначає Н. Богодарова: “Відвідини італійських міст дозволило Чосеру подихати повітрям високорозвиненої міської ранньогуманістичної культури, побачити інший побут, можливо, оволодіти італійською мовою, познайомитись із творами Данте, Боккаччо, Петрарки” [11, 216].

Таким чином, автор “Кентерберійських розповідей” – освічений представник міської середньовічної культури пізнього середньовіччя, сучасник важливих подій англійської історії.

“Кентерберійські розповіді” написані Дж. Чосером бл. 1386–1400 рр. Структурно твір являє собою збірку 24 розповідей різних за розміром (22 віршованих і 2 прозових), розказаних компанією англійців-паломників на шляху до мощей св. Фоми Бекета у Кентерберійському соборі.

“Кентерберійські розповіді” – незавершена робота, а порядок частин у ній становлять важливу проблему; зрозуміло одне, що Чосер починає розповіді на шляху до Кентербері із “Розповіді Рицаря” і продовжує “Розповіддю Мельника” [3, 81]. Характерно, що починаються вони однаково – “whillon” [3, 81] – укр. “якось давно”. До нашого часу збереглося 82 рукописи [6, 107] “Розповідей”, при чому жоден не належить самому авторові і не були переписані за його життя⁴⁸. Два найраніші рукописи, Hengwrt MS (зберігається у Національній бібліотеці Уельсу)⁴⁹ та Ellesmere MS (Гантінгдонська бібліотека в Сан Марино, Каліфорнія)⁵⁰, належать одному переписувачу. Останній – використовується як базовий текст для більшості видань чосерівських оповідань.

Перший друкований варіант був виданий Вільямом Кекстоном у 1476 році⁵¹. Багато наукової енергії було витрачено на те, щоб довести, що “Canterbury Tales” стали першою великою роботою рідною мовою, які належить пресу Кекстона у Вестмінстері. Встановлення цього добре узгоджується з обговоренням заслуженого місця Чосера в якості “батька англійської літератури” [9, 55].

⁴⁷ Частково, це підтверджується і мовою, яку Чосер використовує для написання “КР” – середній англійський діалект, характерний для Лондона в останній чверті 14 століття.

⁴⁸ Як стверджує Олександра Гілеспай, на час першого друкування Кекстоном “Кентерберійських розповідей” вже не існувало єдиного оригіналу. Друкар комбінував варіант із кількох рукописів. Див.: Gillespie A. Print Culture and the Medieval Author : Chaucer, Lydgate, and Their Books, 1473–1557. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – P. 55-60.

⁴⁹ Копія рукопису доступна тут: <http://www.llgc.org.uk/index.php?id=thehengwrtchaucerpeniarth>.

⁵⁰ Копія рукопису доступна тут: <http://sunsite3.berkeley.edu/hehweb/EL26C9.html>.

⁵¹ Британська бібліотека опублікувала варіанти В. Кекстона як цифрову копію в мережі Інтернет: <http://www.bl.uk/treasures/caxton/homepage.html> або <http://www.cts.dmu.ac.uk/Caxtons>.

Текст “Розповідей” був неодноразово перекладений сучасною англійською мовою, німецькою, французькою. Існує україномовний переклад, зроблений Є. Крижевичем, “Загального прологу” та “Розповіді Мірошника”⁵². У статті використано переклад російською мовою І. Кашкіним та О. Румером із доповненнями Т. Попової [2].

Використання літературного твору як історичного джерела має ряд “небезпек”. Вони пов’язані із сюжетами, які є здебільшого вигадані або запозичені у інших авторів, та авторськими оцінками.

Однак, на відміну від своїх сучасників Е. Денаша, Гауера, Ленгленда, авторська позиція яких виявляється досить чітко, погляди Чосера можна виділити далеко не завжди. У його творах, а особливо в “Кентерберійських розповідях”, ми не стикаємося із існуванням різних, часто протилежних точок зору героїв: позиція автора-оповідача являє тільки одну із них. Ні одне питання, чи то трактування бідності, любові чи долі, не вирішується однозначно [9, 220–221]. Багатство точок зору на кожному із життєвих проблем допомагає нам краще зрозуміти можливі варіанти вирішення цих проблем у суспільстві, часів Чосера. Авторські сюжети та доповнення перекладів/інтерпретацій інших письменників, відомих переказів, розповідей завжди насичені детальними описами. Так, “Загальний пролог” та подальші оповіді дає описи більше 30 сучасників Джеффри, особливо детально описані одяг та звички, ставлення до конкретних життєвих обставин. Навіть переклади завжди доповнені авторськими роздумами, додатковими штрихами, а розповіді про далекі країни, віддалені не лише простором, але і часом, все ж насичені середньовічним сучасним йому духом. Історика повсякдення цікавить саме ці деталі – ті речі, які для автора є звичними, а тому виявляють себе не завжди, частково та мимобіжно, а тому правдиво.

Не завжди у “Кентерберійських розповідях” місто виступає головним місцем дії, а подекуди автор говорить про далекі заморські міста. Проте такі локації сюжету є “поза часом і простором”, точніше – їх слід інтерпретувати у відповідності до місця та часу, яке для автора є життєвим середовищем, - середньовічний Лондон. Про це говорять деталі, які Чосер застосовує: не можна описати того, що не бачив власними очима, чого не міг спостерігати.

“Загальний пролог” до “Кентерберійських розповідей” починається з від’їзду паломників на Табарт Інн в Саузворці, передмісті та районі на південь від Лондона по річці Темзі, відомого своїми сумнівними галузями, починаючи від публічних будинків для шкіряних заводів. “Розповідь слуги каноніка” бездоганно трактує крутість священика в Лондоні, але місто називає мимохідь. І “Розповідь Повара”, де опис Лондона у Чосера найрозвиненіший, різко обривається⁵³. Швидкоплинний і

⁵² Про особливості перекладів, наприклад див: Рудницька Н.М. Часова дистантність художнього твору як проблема перекладу (на матеріалі перекладів “Кентерберійських оповідей” Дж. Чосера сучасною англійською, німецькою, українською та російською мовами) : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 / Н.М. Рудницька; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 19 с. та відповідні публікації здобувача наукового звання.

⁵³ Чосерівський Повар для локації розповіді завжди говорить “*oure citee*” (у рос. перекладі – просто “город”). Як доводить М. Ханрахан, під цим слід розуміти місто Лондон, – як це було зрозуміло для кожного читача

фрагментарний вигляд міста в поезії Чосера не є інстанцією поета про розірвання історії, а скоріше більш доречно розглядати як умову для історії. Для Чосер і його сучасників, як стверджував Девід Уоллес, Лондон існував як “дискурс фрагментів, розривів і протиріч”. Дуже культурні умови Лондон – міста, яке неодноразово страждає від катастрофічної кризи і нерозв'язної внутрішньої напруги – виключає можливості представлення його як “єдиного, уніфікованого центру” [5, 266].

Середньовіччя було світом, де не було звукового тла. Не стугоніли заводи, не гули двигуни, не чувся гамір вуличного руху, не лунали ні радіо, ні музика. Та це не означає, що звуків не було зовсім. На вузьких, велелюдних міських вуличках крики продавців змішувалися із гомоном ремісничих майстерень. За єдиних поважних конкурентів церковним дзвонам правили тільки вітер, що свистів у кронах дерев, ревіння худоби та дзенькіт далекої кузні [13, 422].

Така картина середньовічного життя, наведена Норманом Дейвісом, змушує пригледіти одну характерну рису міського повсякдення – мову. Саме її вперше в англійській літературі фіксує Чосер – просту мову міського населення. Про значення такої події для англійської нації ми вже зазначали, а мовні аспекти середньовічного слововживання все ж залишаються на вивчення філологам. Нас же цікавить інше: англійська мова Чосера у “Кентерберійських оповіданнях” як засіб комунікації міських жителів.

“Розповідь Рицаря” зберегла формули привітань: “Не молвя “добрый день” иль “будь здоров”// Тотчас же безо всяких дальних слов...” [2, 93] (Ther nas no good day, ne no saluing) [1, 109] та прощань: “Звучало только: “Добрый путь” и “с Богом” [2, 122]. Вуста, вуха, поряд із носом, долонями і ступнями вважалися надважливими: у “Розповіді про Молібєя” поранення у ці частини тіла вважаються смертельними [2, 251]. Мова у Чосера виступає головним елементом аргументації вчинків: його герої оправдовують свої дії словами із відомих творів античних та середньовічних письменників, філософів, Святого Письма, простими народними приказками і прислів'ями (наприклад, “кто быстро решается, тот быстро и раскается” [2, 260], “кто много схватит мало унесет” [2, 264] тощо). У “Розповіді про Молібєя” – мовні переконання та переговори виступають найкращим аргументом у суперечці. Але подекуди – це лише власна позиція Джеффри Чосера. Для спілкування на відстані використовують вид писемної мови – листування: “Рука, писавшая письмо, была // Опознана...” [2, 207] або у “Розповіді Купця” молодий коханець “Достав бумагу и перо, он пишет // Письмо...” [2, 509].

Мова персонажів у “Кентерберійських розповідях” відповідає кожному із героїв, вважається його характерною ознакою. Так, у “Загальному пролозі” Рицар [2, 172]: “...всю жизнь (тут есть чему дивиться) // Он бранью уст своих не осквернял – // Как истинный рыцарь, скромность соблюдал...” [2, 47]. Вищих похвал Чосера заслуговує Аббатиса, яка “по-французски говорила плавно,/ Как учат в Стратфорде, а не забавным // Парижским торопливым говорком” [2, 49]. Сварки та

“Кентерберійських оповідань” від часів Чосера. Про це див: Hanrahan M. London // A Companion to Chaucer / Ed. by P. Brown. – Blackwell Publishers Ltd., 2002. – PP. 268–270.

лихослів'я – теж елемент повсякденної мови міських жителів. Вони є характерною ознакою норову героїв. Так, у “Розповіді Мажордома” лається Мельник на студентів: “А, чтоб тебе ни выдоха, ни вдоха./ Ах, чертов сын, развратник и пройдоха.// И что за наглость этакая в хаме!// Заплатишь ты своими потрохами...”. Сварлива жінка – ще один типовий характер для чосерівських оповідань. “Не лучше ли сидеть под самой крышей,/ Чем в доме от жены попреки слышать?// Ей с мужем только бы затеять спор,/ Ему во всем идти наперекор” [2, 399].

Осягнення навколишнього простору людиною починається із власного “я”, матеріальним виразом якого є тіло. Воно виступає не просто біологічною характеристикою людини, а й соціальною. Це не просто соціальна історія медицини (історія харчування, хвороб і т.д.), а й ціла низка елементів, через які людина репрезентує себе у соціумі (через одяг, макіяж, жести, форм поведінки і т.д.). Тіло в середні віки осмислювалося парадоксально. Християнське розуміння людини базувалось в однаковій мірі на двох ідеях: ідеї першородного гріха, який в середньовіччі трансформувался в гріх сексуальний, та ідеї втілення Христа заради спасіння людини від гріхів. У повсякденному житті тіло приборкувалося ворожою йому офіційною християнською ідеологією, але пручалося придушенню [20, 31].

Зовнішній вигляд героїв “Кентерберійських розповідей” ще раз підкреслює їхню соціальну приналежність, що виявляється в тілобудові, одязі, поведінці, тощо.

Як хіромантія, астрологія, геомантія, ономанстика, уроскопія та інші псевдонауки, які користувалися зростаючою популярністю у пізньосередньовічній Англії, фізіогномія обіцяла надання доступу до раніше недоступних знань. Фізіогномічні трактати спробували сформулювати з натяків, що тіло являє собою спосіб розрізнення характеру і розпорядження на основі раніш задуманої і присвоєної схеми інформації. Інформація цих трактатів дає уявлення про безпрецедентний доступ до істини шляхом інтерпретації того, що не може бути прихованим. Хоча будь-яка спроба приховати свої вади можуть бути локально успішними, але немає людини, що може повністю контролювати свій загальний зовнішній вигляд [10, 145–146].

Як вже зазначалося, “Кентерберійські розповіді” містять більше 30 описів осіб із деталями як зовнішнього вигляду, так і внутрішньої вдачі: “...когда я рассказал вам кратко,// Не соблюдая должного порядка,// Про их наряд, и звание, и причину // Того, что мы смешались не по чину...” [2, 66]. *Сквайр* у Чосера “кудрявый и румяный...Высок и строен, ловок, крепок, смел...Стараньями искусный дамских рук // Наряд его расшит был, словно луг // И весь искрился дивными цветами, // Эмблемами, заморскими зверями” [2, 47], *Йомен* – “кряжистый, бритоголовый”, у *Аббатиси* – “Искусно сплоенное покрывало // Высокий, чистый лоб ей облегало. // Точеный нос, приветливые губки // И в рамке алой крохотные зубки, // Глаза прозрачны, серы, как стекло... Был ладно скроен плащ ее короткий, // А на руке коралловые четки...” [2, 49], а Монаху “завидовал сам аббат – // Так представительен был наш прелат. // И сам лицом упитанный, румяный, // И сапожки из лучшего сафьяна, // И конь гнедой...” [2, 51], і т.д. У пізнь середньовіччя фіксуємо

і наявність нижньої білизни – спідньої сорочки: “На тело белое свое // Надев исподнее белье // Из ткани полотняной...” [2, 246].

Характерною ознакою чоловічої зовнішності є борода – у Мельника “лопатою борода росла” [2, 61], а мажордом – “щеки брил” [2, 64], “розумний Півень” із “Розповіді Монастирського капелана” чухає бороду під час роздумів [2, 328], а у “Розповіді Мажордома” як погроза звучить побрити волосся і бороду молодій людині [2, 167]. Борода виконує свою соціальну роль: “Одним чернобородый витязь мил, // Других кудрявый юноша пленил” [2, 116]. Існувала і спеціальна професія – цирульник, який займався підстриганням борід і волосся [2, 441].

Слід зазначити, що у Чосера наявне навіть протиставлення рангу людини і одягу, який вона вдягає. У “Розповіді Студента” йдеться про одруження маркграфа та простої дівчини з округи. Після сватання у батьківському будинку дівчини, “Маркграф решил, что все трапье // Гризельде сбросит перед отъездом надо, // И приказал, чтоб женщины ее, // Раздев, одели в новые наряды... // И засверкала дева, как алмаз. // Ей расчесали волосы прилежно...” [2, 463]. А після псевдорозлучення, вона була запрошена господарювати в домі маркграфа, однак одяг довелося змінити на старий. Попри все: “Никто ошибки не нашел и малой, // Наоборот, всех очень поражало, // Что под нарядом, чей так жалок вид, // Столь светлый и достойный дух стократ” [2, 483].

Тіло по своїй природі має й інші потреби. Насамперед, це стосується харчування та продовження роду, а також – відпочинку і розвагам.

Харчування жителів міста було досить різноманітним, але зрештою залежало від статку сім'ї. Бідні сім'ї харчувалися лише “чорним і білим”: “Все грубый хлеб да молоко, а сала // Иль хоть яиц не часто ей хватало” [2, 324]. Зазвичай сім'я була забезпечена крупами, мукою, сирами, різними солоними продуктами, рисом, цибулею [2, 432–433], тощо. Чосер змальовує прямо-таки всі можливі і неможливі страви: смажена качка [2, 175], ростбїф [2, 390], лебідь з кислотою підливою [2, 51], курчата, запечені в соусі, пудинги із майораном [2, 56], тощо. Солодощі включали в себе – “и пряники, и вафли, и конфеты” [2, 14], тісто із патокою і корицею [2, 175], пряник із тміном [2, 446], мед [2, 259]. Приправами слугували – петрушка [2, 174], “гвоздика, нежный балдриан // И тот орех мускатный // Что в эля старого стакан // Иль в ларь кладут, чтобы им дан // Был запах ароматный” [2, 243]. Чосер залишив рецепт соусу: “Шафраном, луком, перцем и корицей, // Все сдабривают уксусом, горчицей. // Кора и корень, лист, орех, цветок, // Сок из надразов, тертый поршок – // Все на потребу, в соус все пригодно” [2, 360]. Вживали і алкогольні напої – вина [2, 55, 67, 227, 246], які привозили із Лепе в Іспанії (білий сорт) [2, 361], який можна було придбати на Чіпсайді [2, 361] або Бордо (червоний сорт) [2, 57] та лондонський ель [2, 134]. Часто до вина додавали спеції – різні приправи, що надавало йому незвичного аромату і смаку, його називали “clagee” [1, 108; 2, 88].

Трави подекуди використовували як ліки [2, 123]: полинь, чистотіл, м'ята, ромашка, молочай, кизил, які описуються як засіб від хвороб у “Розповіді Монастирського капелана” [2, 327–328]. До того ж Чосер фіксує знання різних

“слабительных и рвотных средств” [2, 123, 327]. Хвороби, які мучили середньовічних міських жителів, теж мають місце в розповіді середньовічного письменника – подагра [2, 324], апоплексія [2, 324] та інші. Лікувальні засоби готували лікарі, аптекарі у вигляді настоянок, мазей, порошоків, мікстур і пілюль [2, 57–58].

Скажемо і про відпочинок – розваги середньовічного міського жителя. Але і тут виявляються системи рангів: кожен обирає розвагу відповідно до свого статусу [7, 205–242]. Турніри (“За даму биться каждый рыцарь рад: // Такой турнир – отрада из отрад” [2, 105]) та полювання [2, 419] – основні розваги аристократії. Ігри – такі, як кості [2, 363, 446] – часто були на гроші та були засобом розорення, тому і ставлення до них – здебільшого негативне: “Игра – мать всех обманов, // Источник бед, чума тугих карманов” [2, 362]. Пісні та танці слугували неодмінним атрибутом свята. Практично кожен герой “Кентерберійських оповідань” грає для насолоди душі на музичних інструментах – чи то мельник із “Розповіді Мажордома” [2, 161], чи то Сквайр [2, 47], чи Кармелит [2, 53] і т.д.

Фундаментальною основою середньовічного суспільства була сім'я. Місце особи в суспільстві визначалося родиною в якій вона народилася і вона інтегрувалася в соціальну ієрархію через будинок, в якому жила [7, 35]. Будинки мали свої ранги відповідно до соціального статусу сім'ї, яка в них жила. Про це Дж. Чосер згадує мимобіжно: кілька розповідей містять локацію сюжету в будинку або довкола нього (у “Розповіді Монастирського капелана” йдеться про бідну хатинку, дія “Розповіді Мельника” відбувається у будинку Оксфорда, у “Розповіді Купця” головний герой має сад біля будинку, тощо).

Значно більше, ніж будинкові, Джеффри Чосер у “Кентерберійських розповідях” приділяє уваги міжстатевим відносинам. Поняття стать використовується автором у подвійному значення: як біологічна та як соціальна.

Біологічна стать та статева пристрасть виступають чи головною темою у дискусії навколо шлюбу в “Пролозі Батської ткалі”: “Ну, для чего, скажите, части тела, // Которые природа повелела // Для размножения употребить, // Чтоб нам и в детях наших вечно жить? // Кто скажет, что Создатель понапрасну // Их сотворил? Их назначеньеясно, // Хотя иные скажут толмачи, // Что лишь для отделения мочи // Их создал Бог и только для отличья // Мужчин от женщин наши два различья // Им созданы. Не чушь, не чепуха ли? // По опыту отлично мы узнали, // Что это небылица все иль бред. // А если спросите – вот мой ответ: // Для размножения и для утех” [2, 378].

Potentia чоловіка входить до опису такого собі ідеалу: “Шесть качеств в муже дороги для нас: // Умен он должен быть в введенье дел, // Богат, и щедр, и смел в любой беде, // К жене доверчив и в постели страстен” [2, 222–223]. У “Розповіді Купця” Чосер вкладає в уста свого герою напутнє слово: “Ласкай жену умеренно, к ней страсть // Держи в узде, – смотри, чтобы не впасть // И в прочие грехи...” [2, 504]. І шістдесятилітній стариган, лягаючи у ліжку із молоденькою нареченою, “Чтобы разжечь себя, пьет разогретый // И полный пряностей стакан кларета, // Мальвазию хлебает, ипокрас // И многое, о чем в недобрый час // В творение “De

coitu” писал // Мних Константин...” [2, 507]. Цікаво “розважаються” і студенти Кембриджу, коли залишаються на нічліг у мельника: “И откатился к дальнему он краю, // Где на спине дочь мельника спала, // И овладел ей так, что не смогла // Она вскрикнуть, ни позвать подмогу” [2, 170]. Задовольнити своє “лібідо”⁵⁴ молоді люди змогли лише до третіх півнів. Відразу зазначимо, що подружні зради та проституція не були винятковим явищем у повсякденному житті міських жителів⁵⁵.

Соціальне значення поняття “стать” втілюється у сучасному терміні “ґендер”. Сучасне розуміння ґендеру в історичних дослідженнях, це не просто виявлення становища жінки. Скоріше, це – спроба встановити відносини між чоловіком та жінкою у конкретному суспільстві минулої епохи (тобто система “чоловік-жінка”, або інколи розглядають варіант “жінка-жінка” та “чоловік-чоловік”, тобто відносини однієї статі між собою).

ґендерні відносини у Дж. Чосера виступають досить складним і неоднозначним явищем. Говорячи про те, що “женщина – небесный дар мужчине” [2, 333], водночас він нарікає на дружин: “три вещи выгонят мужчину из собственного дома, именно, дым, дырявая крыша и дурная жена” [2, 259] або “капризы женские приносят зло, // Капризом женским мир оно пришло // И выжело Адама вон из рая, // Где жил он без греха, забот не зная!” [2, 337]. У “Пролозі” та “Розповіді Батської ткалі” ґендерні студії Чосера набувають найбільшої дискусії між учасниками паломництва. Найкращим варіантом для Батської ткалі виступає ситуація, коли вона керує чоловіком. Цікава ситуація, коли Джеффри-чоловік вкладає в уста жіночого персонажу саме таке трактування дійсності. Однак є жінки, що “...свободу почитают главной // Чтобы с мужем были равноправны” [2, 405], вони мають “советницей и другом мужу быть”. Наголошу: “мають бути”, а не “є”. Такі вже жінки, що не знають самі чого хочуть: “...даже женщины и не знают, // Чего хотят, двоих на свете нет // Чтоб на одном сошелся их ответ” [2, 405]. Багато в чому винні і самі чоловіки: “...нет змеи ужасной, // Которая б опаснее была, // Чем женщина, когда ты их до зла // Доводишь сам придирками своими” [2, 441] або “но таковы мужья: к жене смиренной // Они безжалостны обыкновенно” [2, 470]. Коментуючи розповіді, коли відносини жінки і чоловіка складаються “ідеально” на думку Чосера (жінка виступає тут слухняною, вірною дружиною і другом), він констатує, що таких вже давно немає і не знайти нині.

Таким чином, відносини чоловіка і жінки в “Кентерберійських розповідях” вимальовуються перед нами в усій своїй складності та багатстві думок. Можемо із впевненістю сказати, що в період середньовіччя ґендерні відносини були не менш складними, ніж зараз.

Життя подружжя, коли “давно уже постель они делили” [2, 162], продовжується народженням дітей. Слід відзначити, що тема саме дитини і

⁵⁴ Використання цього терміну в історичних дослідженнях – див: Ле Руа Ладюри Э. Монтайю, окситанська деревня (1294–1324). – Екатеринбург, 2001. – С. 179–196. Також автор пише про явища типово міського характеру сексуального життя – проституцію та гомосексуалізм – у контексті середньовіччя.

⁵⁵ Див. у КР “Розповідь Кармеліта”, “Пролог” та “Розповідь Батської ткачихи” тощо.

дитинства не здобуває особливого розвитку: такий період життя людини ще не був повністю “відкритий” суспільством. Після пелюшок діти одразу вбирались у доросле вбрання і брали участь в усіх іграх та діяльності родини. В усіх суспільних верствах, окрім заможних, діти майже, а то й зовсім не мали ніякої освіти; якщо їх чогось і навчили, то тільки гуртом. У семи-, восьмирічному віці діти здебільшого починали працювати як слуги або учні. Дітей умирало так багато, що кожен хотів, аби вони якнайшвидше вирости. Родини існували, але “існували мовчки”. Дитинство теж існувало, проте не мало окремого статусу і закінчувалося якомога швидше. Середньовічні діти, які жили, їли і спали разом з дорослими⁵⁶, навчалися насамперед усього того, що спостерігали безпосередньо, й нітрохи не були ізольовані чи захищені від дорослого світу. Тільки хлопці з вищих суспільних верств ходили до школи, причому освіта не диференціювалася ні за віком учнів, ні за змістом. Одним з перших прикладів поділу на класи стала школа Св. Павла в Лондоні (1519 р.) [13, 531].

Чосер, у змалюванні вікових категорій, використовує два топоси – “хлопець і старець”, “стара жінка і дівчина”. Як сверджує Е.Р. Курціус, перший із них “був породжений психологічною ситуацією, що виникла в пізній античності. Усі ранні та зрілі періоди розвитку культури славлять молодість, шануючи водночас і старість. І тільки пізні періоди плекають ідеал людини, в якому “юність – старість” набуває здатності врівноважуватися” [15, 116]. У Чосера такі паралелі вживаються разом, майже завжди протиставляючись, при чому і в одну, і в іншу сторону: “Не в юности, так в старости дурим” [2, 97], або “Юнца всегда перемудрит старик” [2, 114]. Щодо другого топосу, то “поєднання молодості і старості – чи навіть зміни, що відбуваються між ними, – вживали тоді й для характеристики ідеальних жіночих постатей” [15, 116]. Такому топосу присвячено всю “Розповідь Батської ткачихи”.

Таким чином, “Кентерберійські розповіді” Чосера це не лише літературний шедевр пізнього англійського середньовіччя, а й історичне джерело. Від пильного ока автора, здається, не заховалася жодна проблема суспільного чи приватного життя його епохи. У даній статті проаналізовані лише найпомітніші та найрозвиненіші сюжети міського повсякдення: комунікацій, матерального світу, харчування, хвороб, розваг, ґендерної історії, сім’ї, вікових груп тощо. Долучивши додаткові джерела (археологічного, візуального і т.д. характеру) ми зможемо конкретизувати та доповнити ключові моменти щоденного життя англійців, що знайшли початки в “Розповідях”. Змалювавши панораму життя міських жителів, Чосер створив неперевершене джерело для реконструкції повсякденного життя.

Література

1. The Canterbury Tales // Chief British Poets of the 14 and 15 century : Selected Poems / Ed. by W. A. Neilson. – Cambridge, MA : Riverside Press, 1916.
2. Чосер Дж. Кентерберійские рассказы ; пер. с англ. И. Кашкина, О. Румера, Т. Поповой. – М. : Эксмо, 2008.

⁵⁶ У КР це конкретизується у “Розповіді Мельника”.

3. Burrow J. A. *Medieval Writers and their Work : Middle English Literature, 1100–1500.* – Oxford : Oxford University Press, 2008.
4. *Chaucer's England* / Ed. by A. Hanawalt. – Minneapolis, London : University of Minnesota Press, 1997.
5. *A Companion to Chaucer* / Ed. by P. Brown. – Blackwell Publishers Ltd., 2002.
6. *Encyclopedia of Medieval Literature* / Ed. by J. Ruud. – NY : Facts On File, Inc., 2005.
7. Forngeng J. L., McLean W. *Daily life in Chaucer's England.* – The Greenwood Press, 2009. – 2nd ed.
8. Geoffrey Chaucer. In *Encyclopædia Britannica* // From *Encyclopædia Britannica Online* : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/108024/Geoffrey-Chaucer>.
9. Gillespie A. *Print Culture and the Medieval Author : Chaucer, Lydgate, and Their Books, 1473–1557.* – Oxford : Oxford University Press, 2006.
10. Rudd G. *The Complete Critical Guide to Geoffrey Chaucer.* – London and New York : Routledge, 2001.
11. Бородарова Н. А. Джеффри Чосер : штрихи к портрету / Н. А. Бородарова // *Средние века*, 1990. – Вып. 53.
12. Гарднер Д. *Жизнь и время Чосера* / Д. Гарднер ; пер. с англ. В. Воронина. – М. : Радуга, 1986.
13. Дейвіс Н. *Європа. Історія* / Н. Дейвіс ; укр. переклад П. Татарщука. – К. : Основи, 2006.
14. *История английской литературы* [Электронный ресурс]. – М.-Л., Издательство Академии Наук СССР, 1943. – Т. 1. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/lst_Ang_1/13.php.
15. Курціус Е. Р. *Європейська література і латинське середньовіччя* / Е. Р. Курціус ; перекл. з нім. А. Онишко. – Львів : Літопис, 2007.
16. *Нові перспективи історіописання ; за ред. П. Берка ; пер. з англ.* – К. : Ніка-Центр, 2004.
17. Осборн Р. *Цивілізація. Новая история Западного мира* / Р. Осборн ; пер. с англ. М. Колопотина. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА : ХРАНИТЕЛЬ, 2008.
18. Рудницька Н. М. *Часова дистантність художнього твору як проблема перекладу (на матеріалі перекладів “Кентерберійських оповідей” Дж. Чосера сучасною англійською, німецькою, українською та російською мовами)* : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 / Н. М. Рудницька. – К., 2005.
19. Тревельян Дж. М. *Остория Англии от Чосера до королевы Виктории* / Дж. М. Тревельян ; пер. с англ. А. А. Крушинской, К. Н. Татариновой. – Смоленск : Русич, 2001.
20. Трюон Н., Ле Гофф Ж. *История тела в средние века* / Н. Трюон, Ж. Ле Гофф ; пер. с франц. – М. : Текст, 2008.
21. Шандра В. С., Крижанівська О. О., Вільшанська О. Л. *Історія повсякдення як науковий підхід для вдосконалення досліджень історії України XIX – початку XX століття* / В. С. Шандра, О. О. Крижанівська, О. Л. Вільшанська // *Проблеми історії України XIX - початку XX ст.* – Київ : Інститут історії України НАН України, 2006. – № 11.

Анотація

Стаття присвячена історії життя середньовічного міста на основі інтерпретації “Кентерберійських розповідей” Дж. Чосера. Автор порушує проблему використання літературного твору як історичного джерела. Проаналізовано сюжети міського повсякдення пізнього середньовіччя: комунікації, матеріальний світ, харчування, хвороби, розваги, ґендер, сім'я, вікові групи.

Ключові слова: Дж. Чосер, “Кентерберійські розповіді”, повсякденне життя, середньовічне місто, Англія.

Аннотация

Статья посвящена истории жизни средневекового города на основе интерпретации “Кентерберийский рассказов” Дж. Чосера. Автор затрагивает проблему использования литературного произведения как исторического источника. Проанализированы сюжеты

городского повседневности позднего средневековья: коммуникации, материальный мир, питание, болезни, развлечения, гендер, семья, возрастные группы.

Ключевые слова: Дж. Чосер, “Кентерберийские рассказы”, повседневная жизнь, средневековый город, Англия.

Summary

The article is devoted to the history of the medieval city on the basis of interpretation of “Canterbury Tales” by J. Chaucer. The author addresses the problem of the literary work as a historical source. He analyzes everyday urban scenes of Late Middle Ages: communications, material world, nutrition, diseases, entertainment, gender, family, age groups.

Keywords: J. Chaucer, “Canterbury Tales”, everyday life, medieval town, England.

УДК 821.161.2–1.09

Витрикуш Г.І.,
аспірант,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

ОБРАЗ МАТЕРІ МІСТ РУСЬКИХ ЯК СВДКА МИНУЛОГО В ТВОРЧОСТІ І. ДРАЧА ТА Б. ОЛІЙНИКА

З розвитком цивілізації і зростанням кількості міст в поезії, як і у всіх сферах життя, з'являються урбаністичні мотиви. Якщо в епоху Середньовіччя в пасторалях і пастуших піснях оспівувалася ідилія безтурботного селянського життя в єднанні й гармонії з природою, то в новий і новітній час поети починають творити оди й присвяти місту. З'являється свого роду антипод до села. Серед різноманітних локальних образів вагоме місце у творчості українських поетів різних поколінь відводиться Києву – столиці України й найважливішому пункту культурного, політичного, громадського, релігійного, економічного життя суспільства. Причиною цьому виступає як пов'язаність особистої долі з Києвом, так і загальнонаціональне значення матері міст руських як духовної скарбниці й оберегу нації.

Упродовж багатомістової історії існування столяного граду та української поезії поети часто вдавалися до побічної згадки про Київ, який відіграв роль у чиємусь житті чи де просто мала місце значима для громадськості подія тощо; іноді йому приділялося трішки більше уваги, однак його образ, якщо і був піднесений до художнього рівня, то виступав другорядним. Тільки із розвитком художніх засобів, стилів, форм, напрямів і т.п. поети починають використовувати безпосередній образ міста Києва. Зокрема, знаходимо присвяти матері міст руських у поетичному доробку модерністів-неокласиків: М. Рильського, Ю. Клена, М. Зерова, В. Сосюри тощо. Ю. Андрусенко досліджував образ Києва в поезії М. Рильського, В. Зварич – в творах М. Зерова. У новітній поезії мотиви історичного минулого України до і після існування Київської Русі простежуються у творчості П. Мовчана “Старокиївський триптих”, М. Руденка “Київ XVI століття” та інших.